

PRED 150 ROKMI SA NARODIL DR. ALBERT GÁRDONYI (1874 – 1946)

Patrik DERFIŇÁK

Prešov, ako centrum Šarišskej stolice, bol nielen historicky významným hospodárskym, politickým či vzdelávacím strediskom, ale tiež rodiskom množstva významných osobností. Viaceré z nich sa preslávili či získali za svoju prácu uznanie odbornej verejnosti nielen v priestore dnešného Slovenska, ale tiež vďaka pôsobeniu v rôznych krajinách Európy či dokonca v zámorí. Jednou z takýchto určite zaujímavých, no v súčasnosti už iba zriedkavo spomínaných osobností je dr. Albert Gárdonyi, ktorý sa v Prešove narodil 24. decembra 1874, ešte ako Albert Grün. Pochádzal z pôvodne spišskej nemeckej rodiny. Jeho otec Daniel Grün pracoval ako zamestnanec uhorských štátnych železníc, z čoho vyplývala skutočnosť, že rodina sa v prípade potreby musela sťahovať.¹ Stredoškolské štúdium tak Albert Grün absolvoval už v Miškovci (dnes Maďarská republika).² Ako mladík sa zaradil ku generácii talentovaných, schopných a pracovitých mužov, ktorí sa v priebehu druhej polovice 19. a na začiatku 20. storočia usilovali nájsť svoje miesto v rýchlo sa meniacej mnohonárodnej a multikonfesionalnej uhorskej spoločnosti. Nemohli sa spoliehať na zdedený majetok či výsady, pričom o primerané spoločenské postavenie či dostatočné materiálne zabezpečenie museli väčšinou tvrdo bojovať.

Aj keď ako študent na strednej škole pomerne dobre zvládal náročné učivo, otázka jeho ďalšieho zamerania nebola jednoduchá. Jasná bola iba orientácia na humanitné vedy. Spočiatku si zvolil štúdium teológie. To bola pomerne častá cesta za vzdelaním pre schopných, no súčasne menej majetných mladých mužov. Štúdium na viedenskej univerzite úspešne ukončil získaním doktorátu (ThDr.) v roku 1896. Životná dráha kňaza ho ale nelákala a neuspokojovala, preto sa rozhodol pokračovať v ďalšom štúdiu. Od roku 1897 sa zapísal ako poslucháč právnickej fakulty, pričom si zvolil budapeštiansku univerzitu. I v tomto štúdiu bol úspešný a v roku 1901 ho ukončil získaním titulu doktora práv (JUDr.). Ako sa ale vzápätí ukázalo ani oblasť praktickej advokácie či možnosť pôsobenia v niektorej z oblastí teórie práva, resp. v štátnej správe ho v konečnom dôsledku nelákala. O to viac sa venoval ďalšej zaujímavej oblasti, ktorú objavil popri právnickom štúdiu. V úplnom závere 19. storočia sa totiž postupne začal zoznamovať s bohatým stredovekým archívnym materiálom uloženým v osobitnom oddelení budapeštianskeho národného múzea. V rokoch 1899 – 1904 v tejto inštitúcii pracoval spolu s ďalším zaujímavým prešovským rodákom, historikom a neskorším riaditeľom národného múzea Lászlom Fejerpatakym (1857 – 1923).³ Práve pod jeho vedením sa začal venovať skúmaniu

-
- 1 Niektoré zdroje uvádzajú, že otec Alberta Gárdonyiho bol vojakom. Bližšie napríklad: *Slovenský biografický slovník II*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 164.
 - 2 Meno si oficiálne zmenil až v dospelosti, v roku 1903.
 - 3 V uvedenom období bol podľa niektorých zdrojov súčasne pracovníkom Krajskej Széchenyiho knižnice v Budapešti. Bližšie: *Slovenský biografický slovník II*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 164. Dr. Alberta Gárdonyiho a aj neskôr prof. L. Fejerpatakého

a spracovávaní starších stredovekých listín. Niektoré svoje zaujímavé zistenia postupne začal publikovať, najmä v podobe článkov a kratších štúdií venovaných histórii, dejinám knižného obchodu a numizmatike.

Aby sa v čo najväčšej možnej miere mohol venovať dejinám a spracovávaní archívneho materiálu, navyše ešte počas stále prebiehajúceho štúdia práva, musel si nájsť nielen vhodné zamestnanie, ale i doplniť si vedomosti v tomto smere. Začiatkom 20. storočia preto začal študovať na filozofickej fakulte budapeštianskej univerzity, pričom teoretické štúdium filozofie a histórie, s osobitným zameraním na pomocné vedy historické, ukončil v roku 1907 získaním ďalšieho, v poradí už tretieho doktorského titulu (PhDr.). Stále viac sa pritom orientoval na oblasť pomocných vied historických a priamo na prácu v archíve. V roku 1900 získal osobitné štipendium a postupne sa mu v nasledujúcich rokoch podarilo nadviazať spoluprácu s viacerými najvýznamnejšími historickými vedeckými periodikami v uhorskom prostredí, najmä časopismi *Turul*, *Századok*, *Magyar Könyvszemle*, *Ethnográfia* či *Numizmatikai Közlöny*.

Pre prácu v archíve mal výborné predpoklady. V prvom rade jazykové, keď okrem nemčiny a maďarčiny výborne ovládal aj latinčinu a francúzštinu. Ako dobré boli neskôr hodnotené aj jeho znalosti anglického a talianskeho jazyka. Usilovnosť, systematickosť i schopnosť vyjadrovať presne a zrozumiteľne svoje názory – to všetko mu spolu s množstvom postupne publikovaných materiálov umožnilo získať miesto úradníka Knižnice hlavného mesta Budapešť. Pre človeka s jeho vzdelaním to bola najmä z materiálneho hľadiska veľmi skromná kariéra. Rok 1904, keď toto miesto získal, mu však priniesol dve dôležité možnosti. V prvom rade, keďže získal stále miesto s pravidelným platom, mohol sa 6. novembra 1904 oženiť s Máriou Weiglovou (1880 – 1969), diplomovanou učiteľkou hry na klavír, ktorá sa príležitostne venovala aj verejným koncertným vystúpeniam. Z manželstva sa následne narodili dve deti, syn Zoltán (1906) a dcéra Klára (1911).⁴

Druhou významnou výhodou bolo, že sa ocitol uprostred množstva zaujímavého materiálu, ktorý popri svojej ďalšej oficiálnej práci mohol skúmať, spracovávať a publikovať v podobe parciálnych článkov i štúdií venovaných spoločenským, hospodárskym a správnyim otázkam stredovekého a ranonovovekého vývoja najmä územia vtedajšej Budapešti. S tým celkom prirodzene súviselo tiež pôsobenie dôležitých stredovekých inštitúcií, ktoré sa na území hlavného mesta Uhorska vyvíjali a vykonávali svoje aktivity. Okrem odborných aktivít sa mu darilo aj v každodennom pracovnom pôsobení. Postupne stúpala v úradnom rebríčku, keď sa v júni 1909

vnímal ako svojho učiteľa, o čom svedčí napríklad príspevok o skratkách v stredovekom latinskom písomníctve, ktorý publikoval v zborníku venovanom jeho 60. narodeninám. Bližšie: GÁRDONYI, Albert. A középkori latin írás rövidítési rendszere. In *Emlékkönyv Fejérpataky László életének hatvanadik évfordulója ünnepére*. Szerk. Szentpétery Imre. Budapest : Franklin – Társulat nyomdája, 1917, s. 138-158.

- 4 Obe deti sa neskôr úspešne uplatnili v odboroch, ktorým sa venovali. Dr. Zoltán Gárdonyi, hudobník, skladateľ a pedagóg, v rokoch 1941 – 1967 učil na budapeštianskej hudobnej akadémii, následne emigroval do SRN. Dr. Klára Csapodiné Gárdonyi, CSc., literárna vedkyňa a knihovníčka, v rokoch 1935 – 1971 pracovala v Országos Széchenyi könyvtár v Budapešti.

stal pomocným a už v novembri toho istého roku oficiálne aj hlavným knihovníkom v Knižnici hlavného mesta Budapešť. Za svoje odborné aktivity získal tiež rôzne ocenenia, napríklad opäť v roku 1909 výročnú vedeckú cenu z nadácie Františka Jozefa I. Okrem pracovitosti k postupu dr. Alberta Gárdonyiho prispela tiež jeho snaha neustále sa vzdelávať. V júni roku 1906 napríklad úspešne zložil v Krajiniskom archíve v Budapešti (dnes Magyar Nemzeti Levéltár) odbornú skúšku pre pracovníkov v archívnej správe. Už v septembri toho istého roku v rovnakej inštitúcii vykonal aj ďalšiu odbornú skúšku vyššieho stupňa.⁵

Roky 1904 – 1911, keď Albert Gárdonyi pôsobil v Knižnici hlavného mesta Budapešť, je možné označiť ako veľmi úspešné. Okrem množstva zaujímavých historických tém, týkajúcich sa najmä územia a inštitúcií hlavného mesta, čo sa aj v budúcnosti ukázalo ako jedna z hlavných oblastí jeho bádateľského záujmu, postupne získaval uznanie v rámci odbornej obce. Stále častejšie ale narážal na viaceré problémy. Jedným z tých najvážnejších bola skutočnosť, že archív hlavného mesta, ktorý sa pre neho stával stále viac rozhodujúcim zdrojom nových informácií, uchovával veľké množstvo dôležitého materiálu, ale z veľkej časti bol stále neusporiadaný, resp. vôbec odborne nespracovaný. Navyše ani niektoré zo spracovaných a pre bádateľov už dostupných fondov neboli sprístupnené tým najvhodnejším spôsobom. Preto keď sa v závere roku 1911 objavila možnosť uchádzať sa o miesto archivára v budapeštianskom archíve hlavného mesta, prihlásil sa do výberového konania.

Náhoda praje pripraveným. To by sme mohli povedať o dr. Albertovi Gárdonyim, keď sa rozhodol opustiť už stabilné miesto vedúceho pracovníka v knižnici a uchádzať sa o prácu v archíve. Jeho snaha by pritom pravdepodobne bola zbytočná, keby v tejto inštitúcii práve neprebíhal pokus o celkovú jej reformu. Od začiatku roku 1912, po odchode dovtedajšieho hlavného archivára L. Toldyho⁶ do dôchodku, sa mestská rada, reprezentovaná najmä ambicióznym radcom Ö. Wildnerom, pokúšala o rozsiahlu reformu tejto inštitúcie nielen z personálneho, ale tiež administratívneho hľadiska. Archív hlavného mesta sa mal v oveľa väčšej miere ako dovtedy venovať aj vedeckým úlohám. Z tohto dôvodu došlo k rozdeleniu administratívnych a vedeckých aktivít. To následne prijatý organizačný poriadok definoval ako povinnosti archívu „v dvoch smeroch“.⁷ Medzi administratívne povinnosti patrila manipulácia s archívnym materiálom, jeho uchovávanie, výber dokumentov určených na skartovanie, zachovávanie a evidencia originálnych a výnimočných dokumentov v ohňovzdornej skrini, dodržiavanie legislatívnych predpisov, ale tiež vedenie zoznamov pri voľbách do uhorského snemu alebo spravovanie duplikátov matrík a vydávanie potvrdení. V roku 1912 bol touto administratívnou časťou aktivít poverený dovtedajší zástupca vedúceho A. Lipkay. Pri plnení vedeckých úloh si mestská rada vyhradila právo kontroly a riadenia, pričom v rámci vedeckej aktivity malo ísť

5 VÉRTESY, Miklós. Gárdonyi Albert (1874 – 1946). In *Levéltári Szemle*, roč. 27, 1977, č. 1, s. 117.

6 Dr. László Toldy (1864 – 1919), pôvodne kňaz, neskôr historik a hlavný budapeštiansky archivár (1886 – 1911), autor viac ako desiatky knižných prác, množstva štúdií, článkov, zostavovateľ príručiek a zborníkov. Z významnejších prác možno spomenúť: *Nagy Lajos király uralkodása* (1877) či *Magyarország műveltségi állapota az Anjou-királyok korában* (1882).

7 HORVÁTH, J. András. *Budapesti Főváros Levéltárának története*. Budapest, 1996, s. 65.

o „riadenie, vyhľadávanie, evidenciu a využívanie archívneho materiálu vo verejnom záujme a z vedeckého hľadiska“.⁸ Vedecká činnosť archívu sa osobitne zdôrazňovala, pričom sa pri riadení vedeckých úloh mala využiť podpora uznávaného odborníka. Z tohto dôvodu boli prijatí najprv iba ako radoví archivári A. Gárdonyi a J. Zoványi.⁹

V tejto situácii sa pre A. Gárdonyiho vytvorilo viacero nových príležitostí. Nielen v oblasti historickej odbornej spisby alebo pedagogickej činnosti, keďže od roku 1913 pôsobil najprv ako súkromný, od roku 1919 ako mimoriadny profesor na univerzite v Budapešti. Od roku 1914 ako budapeštiansky hlavný archivár vyznačil a presadil tiež nové cesty v práci tejto vedeckej, ale i pamäťovej inštitúcie. To priamo v každodennej praxi znamenalo, že ako vedúci najväčšieho mestského archívu v krajine, navyše mimoriadnym z hľadiska dôležitosti dokumentov spravujúcich materiál spojený s hlavným mestom a jeho inštitúciami, sa musel vyrovnávať s viacerými ťažkosťami. Počas nasledujúcich rokov množstvo času a síl, tak ako to vyplývalo z titulu funkcie riaditeľa, venoval novému spôsobu organizovania práce v tejto verejnej inštitúcii. Súčasne si musel nájsť čas na naplnenie vlastných veľmi ambiciózných vedeckých zámerov.

Zosúladiť tieto dve náročné úlohy, navyše na dostatočne vysokej úrovni, umožňovala iba jeho mimoriadna pracovitosť. Na jednej strane tak zvládol úspešné riadenie dôležitej organizácie spolu s novým, efektívnym a čo najjednoduchším racionálnym spracovaním úloh pri jej chode, najmä v administratívnej oblasti. Na druhej strane vytvoril možnosti pre vedecký výskum a spracovanie jeho výsledkov, nielen pre seba či pracovníkov archívov, ale tiež pre širokú bádateľskú obec. Pod jeho vedením sa napríklad podarilo roztriediť a usporiadať materiál, pomiešaný počas viacerých vynútených presunov, inicioval prípravu generálneho archívneho katalógu a inventárov. Riešil aj jeden z najväznejších problémov archívu hlavného mesta. Vzhľadom na neustále rastúce množstvo dokumentov museli odborní pracovníci realizovať výber materiálov, ktoré bolo do budúcnosti potrebné uchovať. S prihliadnutím na potreby vedeckého výskumu, ale tiež verejnej správy, pripravil niekoľko v praxi následne osvedčených skartačných predpisov.

Okrem starostlivosti o efektívnu vnútornú správu archívu bola jeho skutočnou srdcovou záležitosťou úprava a evidencia starého materiálu z rokov 1686 – 1872. Išlo o dokumenty vyhľadávané bádateľmi, s ktorým navyše súvisela aj značná časť jeho osobných vedeckých zámerov. Záujem o tento materiál sa usiloval podporiť prostredníctvom časopisu *História* a sériou publikácií *Tanulmányok Budapest Múltjából*, pozostávajúcich predovšetkým z vedeckých štúdií. V oboch prípadoch patrili k tým najusilovnejším prispievateľom.¹⁰ Nielen vo vedeckej oblasti, ale i pri výchove budúcich mladých archivárov, sa intenzívne zapojil do viacerých názorových polemík. Tieto diskusie prezentované aj v odbornej tlači sa týkali nielen výberu a ukladania archívneho materiálu či celkovej vnútornej organizácie archívov, ale

8 Tento experimentálny stav trval do roku 1914. Bližšie: HORVÁTH, J. András. *Budapesti Főváros Leveltárának története*. Budapest, 1996, s. 66.

9 Dr. Jenő Zoványi (1865 – 1958), cirkevný historik, teológ, kňaz a vysokoškolský pedagóg, autor takmer štyroch desiatok knižných prác venovaných predovšetkým dejinám reformácie. V archíve hlavného mesta pôsobil iba krátko, do roku 1914.

10 In memoriam. In *Leveltári Közlemények*, roč. 24, 1946, s. 349.

tiež posudzovania samotnej hodnoty uchovávaných dokumentov. Už pred prvou svetovou vojnou prebiehali polemiky o tom, ktoré dokumenty sú vlastne dôležité z pohľadu bádateľov i celkovej hodnoty, resp. ktoré si nevyžadujú, vzhľadom na obdobie vzniku, množstvo a obsah až takú pozornosť. Ako vedúci významnej inštitúcie a renomovaný odborník pomáhal meniť dovtedy široko zdieľaný názor, že iba dokumenty staršieho pôvodu, vyžadujúce si pri štúdiu špeciálne znalosti, sú hodné vedeckého bádania, pričom novšie dokumenty majú najčastejšie iba administratívny význam. Uvedomoval si pramennú hodnotu aj novších materiálov, pričom ich dôležitosť sa usiloval prezentovať nielen vo vlastných prácach, ale tiež v rámci reformy realizovanej v jeho budapeštianskom archíve. Snahou bolo tiež ich sprístupnenie prostredníctvom efektívneho a čo najjednoduchšieho systému na ukladanie spisových materiálov.¹¹

Usilovná práca postupne prinášala viaceré ďalšie významné ocenenia. Ešte v období pred prvou svetovou vojnou sa stal členom riadiacich výborov Uhorskej heraldickej a genealogickej spoločnosti, Uhorskej historickej spoločnosti či Krajinského pamiatkového výboru. V rámci svojho pedagogického pôsobenia získal v roku 1929 titul univerzitného profesora. Už predtým ako súkromný docent a profesor prenášal na univerzite v Budapešti o dejinách, paleografii, diplomatike, stredovekej latinčine, ale aj o možnostiach práce v archíve a ich usporiadaní. Dôležité však boli informácie sprostredkované uhorským študentom o zahraničných archívoch.

Dr. Albert Gárdonyi je autorom množstva pozoruhodných, dodnes citovaných a využívaných publikácií a štúdií. Spomedzi tých najdôležitejších považujeme za potrebné spomenúť aspoň tie, ktoré dokumentujú široký záujem bádateľa nielen o stredoveké či novoveké dejiny Budapešti, dejiny archívnictva, ale tiež napríklad o otázky dejín knižného obchodu, vydavateľskej či kníhtlačiarkej činnosti. O tom, že problematika stredovekého písomníctva dlhodobo vzbudzovala jeho pozornosť svedčia okrem iného aj rozsiahle štúdie venované uhorskej kráľovskej tajnej kancelárii (1914) či kancelárii anjouovských kráľov (1915), resp. o paleografii ako vedeckej disciplíne (1916). Bol autor prác aj o dejinách kníhtlače a knižného obchodu, diela o uhorských jakobínoch či Štefanovi Bezerédim.

Z rozsiahlejších knižných prác dokumentujúcich nielen množstvo či rozsah, ale predovšetkým podrobný, precízny realizovaný výskum, možno spomenúť napríklad publikácie, ktoré najlepšie naplňali jeho predstavu o písaní a vydávaní textov o dejinách hlavného mesta na tematickej báze, ako *Pest és Buda Egyesítésének Története, 50 év Budapest Multjából, A 700 éves Budapest*. Počiatky historického bádania a jeho formovania ako vedy spracoval v diele *A Magyar Történettudomány Kezdetei* (1926). Spoločne s B. Iványim pripravil publikáciu *A királyi magyar egyetemi nyomda története 1577 – 1927*, venovanú dejinám univerzitnej kníhtlačiarne v Budapešti (1927). Ako vysokoškolský pedagóg sa pri prednáškach mohol oprieť aj o vlastné publikácie venované dejinám pomocných vied historických, napríklad *A történelmi segéd tudományok története* (1926).¹²

11 HORVÁTH, J. András. *Budapesti Főváros Levéltárának története*. Budapest, 1996, s. 68-69.

12 Jeden zo základných, prehľadných výberov dokumentujúcich rozsiahlu publikačnú a vedeckú aktivitu dr. Alberta Gárdonyiho je dostupný na <https://www.nevpont.hu/palyakep/gardonyi-albert-b4d6f>.

Prešovský rodák dr. Albert Gárdonyi patrí k predstaviteľom generácie, ktorá i napriek zložitým životným podmienkam, niekoľko násobnej zmene zásadne odlišných politických režimov, ekonomickým, spoločenským i kultúrnym turbulenciám postihujúcim región strednej Európy, dokázala vďaka vytrvalej cieľavedomej práci prispieť k vytvoreniu pevných základov, o ktoré sa aj v súčasnosti môžu opierať historici, archivári, kunsthistorici či pracovníci pamiatkovej správy.

Použitá literatúra:

- CSAPODINÉ GÁRDONYI, Klára. *Gárdonyi Albert (1874 – 1946)*. Budapest Székesfőváros főlevéltárnokának irathagyatéka és nyomtatásban megjelent műveinek bibliográfiája. In *Tanulmányok Budapest Múltjából* 23. Budapest : Budapesti Történeti Múzeum, 1991, s. 263 – 302.
- Emlékkönyv Fejérpataky László életének hatvanadik évfordulója ünnepére*. Szerk. Szentpétery Imre. Budapest : Franklin – Társulat nyomdája, 1917.
- HORVÁTH, J. András. *Budapesti Főváros Levéltárának története*. Budapest, 1996.
- In memoriam. In *Levéltári Közlemények*, roč. 24, 1946, s. 348 – 350.
- Slovenský biografický slovník II*. Martin : Matica slovenská, 1987.
- VÉRTESY, Miklós. Gárdonyi Albert (1874 – 1946). In *Levéltári Szemle*, roč. 27, 1977, č. 1, s. 117 – 119.